

І. В. Гончарук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, проректор з наукової
та інноваційної діяльності, Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-1599-5720

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.8.71

ЕНЕРГЕТИЧНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ*

I. Honcharuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Economics,
Vice-Rector for Scientific and Innovative Activities, Vinnytsia National Agrarian University

ENERGY INDEPENDENCE AS A SOCIO-ECONOMIC PHENOMENON

У статті охарактеризовано еволюцію теоретичних засад позиціонування енергетичної незалежності як суспільного і економічного явища, встановлено особливості економічних відносин й задіяння енергетичного потенціалу держави як відправної точки науково-технічного прогресу. Енергетична незалежність як суспільно-економічне явище є статус економіки, галузі, підприємства (автономія), досягнутий за рахунок пріоритетного збалансування інтересів виробників, постачальників і споживачів енергії щодо структури енергетичного балансу, джерел та механізмів його утворення. Розрізняється статусний, суспільний, економічний імперативи енергетичної незалежності, індикативно спозиціоновані на галузеву специфіку господарювання. Зокрема визначення методологічний креатив енергетичної незалежності аграрного сектору, яка доцільна до формування за рахунок біологічних, відновлюваних джерел енергії.

Проаналізовано наукові засади теорії диверсифікації розвитку виробництва альтернативних джерел енергії у всіх сферах господарського життя України, науково-технічне забезпечення енергетичної автономізації агропромислового виробництва на основі ефективного використання поновлюваних джерел енергії. Зазначено, що теорія диверсифікації джерел енергії, побудована на повному забезпеченні держави та її галузей власними енергетичними ресурсами, здатна ліквідувати енергетичну залежність від імпорту енергоносіїв. Саме таке тлумачення лягло в основу визначення енергетичної незалежності, як дефініції відмінної від визначення енергетичної безпеки. Енергетична незалежність — комплекс енергозберігаючих заходів, які мають здійснюватись на основі практичної реалізації наукових, економічних, законодавчих, організаційних, технічних, технологічних і екологічних складових, що мають на меті повноту забезпечення потреб держави в енергії власного виробництва, а також раціональне споживання енергетичних ресурсів із поступовим нарощуванням та впровадженням у господарський оборот найбільш економічно доцільних джерел енергії, де пріоритетне місце в Україні мають посідати біопалива.

Розкрито теоретичні характеристики основ енергетичної безпеки та енергетичної незалежності і встановлено тісний методологічний зв'язок між інтерпретуванням їх сутності-значимості, який полягає у взаємодоповнюваності і взаємозалежності цих понять. Систематизовані концепції еколого-економічних аспектів сталого розвитку у формуванні енергетичної незалежності господарських систем, які заключаються у виявленні системної залежності між чинником сталості і рівнем використання енергії. Виокремлено засади і пріоритети оцінки ролі енергетичної незалежності, а також встановлено виключну теоретико-методичну роль економічного механізму стимулювання її формування у розвитку економічних систем. Запропоновано авторське бачення визначення "енергетична незалежність" — сформований організаційно, економічно і ресурсно сукупний енергетичний потенціал із власних джерел для задоволення енергетичних потреб держави, галузі на засадах сталого розвитку, екологічності та інноваційності.

The article deals with the evolution of theoretical foundations of positioning energy independence as a socio-economic phenomenon, opportunities for economic interconnection and energy potentials involved as a starting point in the scientific and technological progress have been identified. Energy independence, as a socio-economic phenomenon, is manifested in the status of economy, branch, enterprises (autonomy), requires the selection of a priority balanced budget among producers, suppliers and consumers of energy through the energy balance, source and economic development. The status, social, economic imperatives of energy independence, indicative positioning at branch specificity of enterprises has been distinguished. Particularly, the methodological creative energy independence of the agricultural sector has been defined, which is expedient at the biological level before the renewable energy sources.

The scientific principles of theoretical diversifications which develop other alternative energy sources in all spheres of economic life of Ukraine, scientific and technical objects of energy autonomy of agro-industrial development at the

* Стаття є частиною НДДКР "Розробка новітньої концепції використання відходів сільського господарства для забезпечення енергетичної автономії аграрних підприємств" номер державної реєстрації 0119U100786.

level of efficient use of waste energy sources have been analyzed. It has been assumed that the theory of energy sources diversification is based on providing the state and its branches with its own energy resources, able to eliminate energy dependence on the use energy power from energy imports. This interpretation reveals the basis for the definition of energy independence as a definition different from the notion of energy security. Energy independence — a set of energy saving measures to be implemented on the basis of practical implementation of scientific, economic, legislative, organizational, technical, technological and environmental components aimed at meeting the needs of the state in energy production, as well as rational consumption of energy resources with gradual increasing and introducing into economic circulation the most economically feasible energy sources, where biofuels should be a priority in Ukraine.

The theoretical characteristics of the basics of energy security and energy independence have been viewed, and a close methodological connection between the interpretations of the essence-significance has been proved, which consists of the complementarity and interdependence of these concepts. The concepts of ecological and economic aspects of economic systems' sustainable development in formation of energy independence, which are to identify a systemic relationship between the factor of sustainability and the level of energy use, have been systematized. The principles and priorities of assessing the role of energy independence have been highlighted, as well as the exclusive theoretical and methodological role of the economic mechanism of stimulating its formation in the development of economic systems is established. The author's vision of the definition of "energy independence" has been proposed — formed organizationally, economically and resource aggregate energy potential from the sources to meet the energy needs of the state, industry on the basis of sustainable development, environmental friendliness and innovation.

Ключові слова: енергетична незалежність, енергетична безпека, потенціал, паливно-енергетичні ресурси, відновлювальні джерела енергії.

Key words: energy independence, energy security, potential, fuel and energy resources, renewable energy sources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідною умовою існування будь-якої держави сучасного світу є використання енергії. Енергетика має надзвичайно важливе значення для економіки та чинить великий вплив на інші її галузі, оскільки від неї залежить нормальне їх функціонування. Надійне, стабільне, достатнє, економічно ефективне, екологічно прийнятне забезпечення енергетичними ресурсами економіки країни є запорукою її енергетичної незалежності, а отже, сталого розвитку.

Із часів становлення незалежності України, основним викликом для її економіки залишається значна енергозалежність, яка впливає на економічну та енергетичну безпеку країни. Згідно з енергетичною стратегією України [8], одним із пріоритетних національних інтересів у сфері енергетики є зменшення залежності національної економіки від негативного впливу проблем, що виникають у сфері діяльності паливно-енергетичного комплексу у зв'язку з дефіцитом власних паливно-енергетичних ресурсів і необхідністю зовнішніх поставок. Слід зауважити, що більшість країн світу має такий, як в Україні, або навіть гірший рівень енергетичної самозабезпеченості. Але проблема України полягає у монопольному характері залежності енергетики від імпорту енергетичного палива (нафти, газу, ядерного палива), а також у низькій енергоефективності. Тому зростання рівня паливно-енергетичної незалежності країни є однією із стратегічних цілей державної енергетичної політики України на найближчий час.

Питання розробки засад енергетичної незалежності залишаються одними з найважливіших наукових та практичних проблем розвитку економіки України та є відносно новими дослідженнями для економічної науки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До плеяди вітчизняних та зарубіжних вчених, які розглядали питання енергетичної незалежності та енергетичної безпеки у своїх працях належать: Мочерний С.В., Шевцов А.І., Пешко А.В., Дейна А.Ю., Бараннік В.О., Кириленко І.Г., Шпикуляк О.Г., Шпичак О.М., Роїк М.В., Сичевський М.П., Гелетука Г.Г., Ходаківська О.В., Мазур І.М., Шидловський А.К., Ковалко М.П., Лойко В.В., Маджур І.В., Павлик А.В., а також закордонні дослідники Шафій С. і Саліма Р.А., Моутінью В. та Робайна М.

Окремої уваги заслуговують розробки наукової школи Вінницького національного аграрного університету, а саме роботи Калетніка Г.М., Ємчик Т.В., Токарчук Д.М., Паламаренко Я.В., Пришляк Н.В. та інших.

Існує багато авторських підходів до визначення дефініції "енергетична незалежність", водночас відсутній загальноприйнятний підхід. Необхідність вибудувати стратегії енергонезалежності для окремих галузей та суб'єктів господарювання потребує їх систематизації. Багато трактувань енергетичної безпеки отождожують її із енергетичною незалежністю, проте, на нашу думку, ці поняття не є однаковими.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є теоретичне узагальнення наукових підходів, визначення і обґрунтування сутності енергетичної незалежності як суспільного і економічного явища.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економіка розвитку держави, господарюючих суб'єктів і організацій, системно залежна від багатьох чинників, серед яких пріоритетне значення має енергетична незалежність. Теорія питання має еволюційний контекст, адже дефініції енергетичної незалежності є структурно широкоплановими, але фактично її слід розглядати як суспільне і як економічне явище. На цьому методологічному підході базуємо подальше системне розкриття змісту поняття енергетичної незалежності, але обов'язково з урахуванням засад еволюційності методичного пошуку в теорії економіки.

В історичному періоді аналізу науково-технічного і суспільного прогресу людства сформувалися практичні підвалини енергетичної незалежності на різних рівнях її представлення. З досягненням видимих меж зростання економік, усвідомленням важливості критеріїв забезпечення ощадливості виробництва, його економічності — відбулася переоцінка цінностей в системі розподілу й використання енергетичних ресурсів. Проте енергетичний фактор залишається визначальним для розбудови будь-якої моделі економічного зростання. Енергія — "ресурсний ключ" до утворення додаткового продукту, суспільного благополуччя тощо. Відповідно є

підстави енергетичну незалежність розглядати за двома взаємодоповнюваними статусами: як суспільне і як економічне явище. Попередньо зазначимо, що як суспільне явище або економічне благо, енергетична незалежність — критерій наявності, справедливого розподілу енергетичних ресурсів у суспільстві (державі); як економічне — господарська модель збалансування інтересів між учасниками ринкового обміну з приводу забезпечення доступу до необхідних енергетичних ресурсів у потрібній для економічної системи кількості. Відповідно до сучасних пріоритетів розподілу ресурсів і суспільних благ, які реалізуються на засадах сталості, енергетичну незалежність слід розуміти, як комплексне суспільно-економічне явище, адже вона:

- впливає на усі сфери життєдіяльності людини;
- структурує і узгоджує інтереси господарюючих суб'єктів та держави;
- формує засади розбудови ефективності виробництва і споживання суспільних благ;
- виступає пріоритетним критерієм сталості економіки та інституційної стійкості суспільства.

У науковому і практичному середовищі склалася певна теоретична модель та методологія визначення засад, характеристики поняття енергетичної незалежності.

Антологія наукових напрацювань із проблематики енергетичної незалежності представлена вченнями вітчизняних і зарубіжних науковців досить багатогранно й, за витоками, сягає багатьох друкованих першоджерел про суспільно-економічні процеси. Поставлені питання розглядаються вченими у теоретико-методичному взаємозв'язку з:

- особливостями економічних відносин;
- організаційною структурою господарського механізму;
- ефективністю підприємств;
- критеріями зростання населення; розвитком виробництва й підвищення рівня споживання соціально-економічних благ;
- інституційно-політичними змінами.

Таким чином, енергетична незалежність має виключне значення для суспільства (держави) і для економіки одночасно як чинник сприяння гармонійному економічному, соціальному, техніко-технологічному й інноваційному розвитку. Проте в постановочному плані спершу представимо пріоритетні контури авторського визначення суті поняття з означенням, зокрема, власних методичних пріоритетів.

Енергетичну незалежність вважаємо критерієм багатогранного, широко аспектного впливу, статусом сукупних спроможностей суспільно-економічних формацій (зокрема держави, галузі, підприємства (аспекти енергетичної автономії)) забезпечувати поступальний розвиток економіки і соціуму в частині досягнення сталості.

На наше переконання, змістовна теоретико-методична конструкція визначення поняття "енергетична незалежність" полягає у тому, що за рівнем практичного представлення має економічне, соціальне, екологічне та загальносуспільне значення. Кодифікація зазначеного дає нам можливість схематично відтворити методологічну конструкцію сутності, взаємозв'язку складових енергетичної незалежності для висвітлення методичних пріоритетів окреслення її статусів як суспільного та економічного явища (рис. 1).

У цій предметній області використовуються такі взаємопов'язані поняття, як "енергетична незалежність" та "енергетична безпека". У кожному окремому випадку використання кожного з термінів не викликає протиріч, проте неоднозначне або подвійне тлумачення термінів може призвести до непорозумінь, невірних висновків та певної міри невизначеності у ході подальших наукових та прикладних досліджень. Таким чином, основною проблемою цього дослідження вважаємо не-

достатню чіткість та суттєву розбіжність у визначенні основних дефініцій у сфері енергозалежності та визначення енергетичної незалежності економічних суб'єктів, окремих галузей економіки та країни загалом.

Передусім необхідно проаналізувати визначення ключових понять сфери дослідження. Узагальнення та систематизація основних понять у галузі енергозалежності дозволить більш досконало підійти до формулювання та конструювання енергетичної незалежності.

Відповідно заданого методологічного контексту дослідження, пропонуємо до реалізації модель теоретико-методичного пошуку, яка базується на реалізації взаємодоповнюючого підходу характеристики цих дефініцій.

Загалом теорія енергетичної незалежності як методологічна основа пошуку шляхів побудови засад вирішення національної енергетичної проблеми, перебуває в органічній єдності з концепціями розуміння понять енергетичної безпеки. Розглядаємо ці поняття в органічній контекстуальній єдності, саме зазначене покладено в основу пізнання теоретико-практичних основ питання, зокрема з економічної точки зору, бо, зазвичай, ці категорії сприймаються як політичні, можливо, філософські визначення засад обґрунтування енергетичної проблеми в суспільстві (табл. 1).

На наше переконання, інтерпретацію теоретичних засад енергетичної незалежності як імперативу наслідкового статусу економічної системи (держава, галузь), методологічно правильно було б розглядати через інтерпретації сутностей енергетичної безпеки — саме за цією теоретико-методичною конструкцією. Процесно і результативно, а ще більше статусно-енергетична безпека перетворюється у енергетичну незалежність. Це природний процес взаємозв'язку, адже між цими економічними статусами на практиці існує органічна єдність.

У Проекті Закону України "Про засади державної політики у сфері енергетичної безпеки України" дано визначення енергетичної незалежності як здатності держави самостійно формувати та реалізовувати внутрішню та зовнішню політику у сфері енергозабезпечення незалежно від зовнішніх або внутрішніх впливів [9].

У своїй роботі [11, с. 6] Дзядикевич Ю.В. характеризує енергетичну незалежність як відносний ступінь незалежності держави, що пов'язаний із діяльністю паливно-енергетичного комплексу. На наш погляд, таке визначення поняття є достатньо вузьким, що нашо вуху на подальше вивчення категорії енергонезалежності. На думку Лопанчука Г.В., енергетична незалежність країни становить здатність держави, в особі її органів управління, забезпечувати кінцевих споживачів енергоносіями в необхідних обсягах і відповідної якості. У свою чергу рівень енергетичної безпеки визначається потенціалом національного паливно-енергетичного комплексу, а енергетична незалежність держави вимірюється рівнем самостійності керівництва країни у формуванні та реалізації політики, незалежно від зовнішнього і внутрішнього впливів і тиску [12].

Самойленко І.О. вказує, що енергетична незалежність характеризує можливість контролю за енергетичними ресурсами, здійснення оптимальної диверсифікації джерел і шляхів постачання в країну енергоносіїв [13, с. 16]. Така інтерпретація "енергетичної незалежності" свідчить про імпортозалежність від енергоносіїв, що само по собі протирічить такій категорії, як енергонезалежність. Енергетична незалежність держави опосередкована рівнем самостійності державного керівництва у формуванні та здійсненні незалежної від зовнішнього і внутрішнього втручання й тиску політики. Цей рівень визначається станом готовності ПЕК країни до протистояння дестабілізуючій дії внутрішніх і зовнішніх чинників, що створюють загрозу незалежній політиці країни у сфері енергозабезпечення економіки й населення [6, с. 94]. Проте таке визначення поняття

Рис. 1. Теоретико-методологічна конструкція визначення сутності енергетичної незалежності як соціально-економічного явища

Джерело: сформовано автором.

не враховує фактори, від яких залежить рівень енерго-незалежності країни.

Дейна А.Ю. у своїх дослідженнях приділив значну увагу комплексному статистичному дослідженню забезпечення енергонезалежності, довів, що енергетична незалежність є об'єктом статистичного дослідження, сформував систему показників та методів, які дозволять кількісно охарактеризувати рівень енергонезалежності України. Запропонував розглядати енергетичну неза-

здатність країни забезпечити себе паливно-енергетичними ресурсами, як із власних джерел, так і раціонального імпорту з декількох інших держав за рахунок експорту частки своїх товарів і послуг. Важливою складовою енергетичної незалежності є енергетична безпека. Енергетична безпека — стан захищеності та забезпеченості економіки енергетичними ресурсами і комплексом заходів щодо вирішення цієї проблеми [2, с. 214—215].

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття "енергетична безпека" і контекстуально "енергетична незалежність"

Визначення терміну	
Енергетична безпека (автори)	Енергетична незалежність (контекстуально)
Енергетична безпека як одна з найважливіших складових економічної безпеки проявляється, по-перше, як стан забезпечення держави паливно-енергетичними ресурсами, що гарантують її повноцінну життєдіяльність і, по-друге, як стан безпеки енергетичного комплексу та здатність енергетики забезпечити нормальне функціонування економіки, енергетичну незалежність країни [6]	Максимізація організаційно-інституційного статусу забезпечення спроможності індивідуального (державна, галузь) забезпечення реалізації енергетичних спроможностей на виконання вмотивованих вимог суспільно-економічної системи
Енергетична безпека – це впевненість у тому, що енергія буде в наявності і в тій кількості та якості, які вимагаються за даними економічних умов [18]	Незалежне гарантування енергетичної безпеки
Енергетична безпека – безперервна фізична доступність за ціною, яка є прийнятною з точки зору дотримання екології [19]	Стабільно самостійне постачання енергії в економіку без будь-яких стримуючих передумов.
Енергетична безпека – це надійне і безперебійне забезпечення споживачів електричною і паливною енергією [20, с. 28]	Гарантії постачання енергії незалежно від потенційних перешкод із боку конкурентів
Енергетична безпека – система поєднання потенціалів – економічного, політичного, техніко-технологічного, ресурсного і, власне, енергетичного, а також факторів наукового, географічного, організаційного, управлінського тощо, без урахування яких аналіз будь-якої безпеки неможливий [21, с. 41]	Високо конкурентна якість поєднання потенціалу спроможності гарантування достатнього для функціонування економіки потенціалу енергетичного забезпечення
Енергетична безпека – це такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану [22]	Незалежна від об'єктивних умов ситуація по забезпеченню економіки енергетичними ресурсами, яка передбачає гарантії задоволення потреб, незалежно від інших рівнів умов на ринку

Джерело: сформовано і доповнено автором на основі вивчення літературних джерел.

лежність держави як складну категорію, яка визначає енергетичну безпеку, залежить від політичних, економічних, екологічних умов, які формують її рівень, характеризується ступенем самостійності держави у проведенні енергетичної політики, здатної протистояти зовнішнім та внутрішнім чинникам, що створюють загрозу незалежній політиці країни у сфері енергозабезпечення. Водночас, формування рівня енергонезалежності залежить від багатьох факторів, серед яких можна виділити ефективність використання ПЕР, обсяг залучених інвестицій, стан матеріально-технічного обладнання, імпортозалежність від інших країн, обсяг видобутку та споживання ПЕР тощо [7].

Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. дають таке визначення енергетичної незалежності — наявність економічного суверенітету країни,

Дослідник Бараннік В.О. виділяє і обґрунтовує сім основних складників енергетичної безпеки: енергозабезпеченість, енергетичну незалежність, соціальну та фінансову стабільність, екологічну прийнятність, інвестиційно-інноваційну базу розвитку енергетики та демографічно-енергетичний складник. Під фінансовим складником він розуміє відповідний стан фінансової стабільності енергетичної галузі, її економічної стійкості в глобальному середовищі, під інвестиційно-інноваційним — стан інвестиційно-інноваційної діяльності в енергетичній сфері, який забезпечить достатній рівень розвитку енергетики, під демографічно-енергетичним — стан захищеності основних життєво важливих демовідроджувальних процесів від реальних і потенційних загроз [3, с. 42].

Колешня Я. О. теж поділяє думку Бараннік В.О. і вважає, що енергетична незалежність — це більш вузький термін, ніж енергетична безпека, котрий відображає лише забезпеченість власними енергоресурсами. У той час, як енергетична безпека враховує і якість цих ресурсів, їх кількість та достатність для використання протягом тривалого часу, доступність у кожен момент часу, а також кількісний та якісний рівень їх використання (тобто, наскільки воно є ефективним), можливість їх відновлення або заміщення — адже

чим вищим і неефективнішим є рівень споживання ресурсів, а можливості їх заміщення — низькими, тим вищим є ризик появи енергетичної залежності [10].

На наш погляд, поняття "енергетична незалежність" і "енергетична безпека" не є взаємно підпорядковані. Енергетична незалежність є складовою економічної незалежності, але не енергетичної безпеки.

Так, в економічній енциклопедії за редакції Гавришина Б.Д., енергетична незалежність розглядається як одна із складових економічної незалежності — техніко-технологічної незалежності; сировинної незалежності; кадрової незалежності; наукової незалежності інформаційної незалежності та незалежності у впровадженні власних форм і методів організації виробництва. Енергетична незалежність передбачає здатність країни проводити самостійні наукові дослідження, насамперед із проблем ядерної та термоядерної енергії, й використовувати отримані результати у будівництві атомних електростанцій, а також наявність ядерного палива і вміння його збагачувати тощо [2, с. 424—425].

Шевцов А.І. та Земляний М.Г. енергетичну незалежність визначають як "...рівень самостійності керівництва держави у формуванні та здійсненні політики, не залежної від зовнішнього і внутрішнього втручання та тиску, що виходять із сфери діяльності паливно-енергетичного комплексу. Цей рівень визначається станом готовності паливно-енергетичного комплексу держави щодо протистояння дестабілізуючій дії внутрішніх і зовнішніх чинників, що створюють загрозу незалежній політиці держави у сфері енергозабезпечення національного господарства (економіки та населення)" [4].

Пешко А.В. та Назаренко А.В. зазначають, що енергетична незалежність та безпека держави формується за рахунок обґрунтованої паливно-енергетичної політики, спрямованої на максимально надійне, безпечне, екологічно прийнятне та достатнє постачання енергоресурсів, враховуючи економічні інтереси держави. Рівень енергетичної незалежності визначається рівнем самостійності держави в реалізації прийнятої енергетичної політики та можливістю забезпечувати країну паливно-енергетичними ресурсами, уникаючи зовнішнього та внутрішнього втручання та тиску, що надходить із паливно-енергетичного комплексу [5, с. 14].

Шидловський А.К. визначає енергетичну безпеку як одну з найважливіших складників економічної безпеки країни, що проявляється, по-перше, як стан забезпечення держави паливно-енергетичними ресурсами, що гарантують її повноцінну життєдіяльність і, по-друге, як стан безпеки енергетичного комплексу та здатність енергетики забезпечити нормальне функціонування економіки, енергетичну незалежність країни. Водночас політична й енергетична незалежність є взаємообумовленими [6].

Ємчик Т.В. у своїх працях досліджує стратегічні питання енергетичної політики й ролі біоенергетики в забезпеченні енергетичної незалежності України. Освоєння нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії розглядається як важливий фактор підвищення енергетичної безпеки та зниження антропогенного впливу на довкілля, який може забезпечити енергетичну незалежність не лише України, а й Європи [14].

Пришляк Н.В., Токарчук Д.М., Паламаренко Я.В. зазначають, що в умовах практично монопольної залежності України від імпорту нафти і природного газу та значного забруднення довкілля викидами, енергетична незалежність держави полягає у пошуку альтернативних джерел забезпечення паливом та енергією, які б були екологічно чистими та не залежали від зовнішніх поставань сировини [15].

Калетнік Г.М., на нашу думку, найбільш комплексно розглядав поняття енергетичної незалежності з позицій забезпечення продовольчої та екологічної безпеки країни. А також розкрив роль агропромислового комплексу України у вирішенні проблем енергетичної

та екологічної безпеки держави. Ним було здійснено розрахунки потреби у земельних ресурсах для вирішення зазначених проблем. Науковою школою під керівництвом академіка Калетніка Г.М. розроблено наукові засади диверсифікації розвитку виробництва альтернативних джерел енергії у всіх сферах господарського життя України, науково-технічне забезпечення енергетичної автономізації агропромислового виробництва на основі ефективного використання поновлюваних джерел енергії. Саме теорія диверсифікації джерел енергії, побудована на повному забезпеченні держави та її галузей власними енергетичними ресурсами, ліквідовують енергетичну залежність від імпорту енергоносіїв. Таким чином, така теорія лягає в основу визначення енергетичної незалежності, як дефініції відмінної від визначення енергетичної безпеки.

Енергетична незалежність — комплекс енергозберігаючих заходів, які мають здійснюватись на основі практичної реалізації наукових, економічних, законодавчих, організаційних, технічних, технологічних і екологічних складових, що мають на меті повноту забезпечення потреб держави в енергії власного виробництва, а також раціональне споживання енергетичних ресурсів із поступовим нарощуванням та впровадженням у господарський оборот найбільш економічно доцільних джерел енергії, де пріоритетне місце в Україні мають посідати біопалива [16; 18].

Як було сказано вище, існує велика кількість визначень, кожне з яких може розглядатись із різних рівнів, охоплює різне коло питань, проте термін "енергетична незалежність" дуже широко використовується в соціальних, політичних, технічних текстах і завжди з різними тлумаченнями. Розбіжність у визначенні понять може мати наслідки в невірному розумінні та задати хибний напрям дослідженню, тому ми запропонували власне авторське визначення терміну "енергетична незалежність" — це сформований організаційно, економічно і ресурсно сукупний енергетичний потенціал із власних джерел для задоволення енергетичних потреб держави, галузі на засадах сталого розвитку, екологічності та інноваційності (табл. 2).

Енергетична незалежність — стратегічне завдання Уряду країни. На шляху його виконання важливу роль відіграє питання ефективного споживання енергоресурсів. Енергетична стратегія України до 2035 року [8] передбачає досягнення енергетичної незалежності, надійності та стабільності ПЕК за рахунок:

- забезпечення енергетичної незалежності, включаючи інтенсивне нарощування ресурсної бази та видобутку первинних енергетичних ресурсів, вітчизняних потужностей з їх переробки, створення запасів та резервів, диверсифікацію джерел і шляхів постачань, техніко-технологічне переозброєння ключових підприємств галузі;

- з одного джерела постачання Україна повинна отримувати не більше 30% первинних енергетичних ресурсів (для ядерного палива цільовий показник визначається окремо);

- мінімізації, аж до повної відмови імпорту завдяки інтенсивному нарощуванню видобутку вуглеводнів на території України; ефективному використанню ресурсів; інтенсивному розвитку власної ресурсної бази; інтенсивному розвитку відновлюваних джерел енергії (далі — ВДЕ); оптимізації енергетичного балансу;

- відновлення розвідки, освоєння та видобуток вуглеводневих ресурсів на шельфі зі створенням сприятливих умов для вітчизняних підприємств та іноземних інвесторів;

- зниження залежності від поставок вугілля антрацитових груп;

- удосконалення системи захисту критичної інфраструктури на основі кращих практик країн НАТО та ЄС, створення системи кризового управління в енергетичному комплексі;

— застосування кращих практик із охорони навколишнього природного середовища;

— забезпечення надійного функціонування енергетичної інфраструктури, проведення необхідних заходів із модернізації, зниження аварійності, подовження експлуатації у штатному режимі;

— забезпечення гарантованої відповідності генеруючих потужностей обсягам та режимам споживання електроенергії у ОЕС України, зокрема в частині наявності регулюючих потужностей;

— інтеграція ОЕС України до енергосистеми синхронної зони континентальної Європи ENTSO-E та нормативно-правове врегулювання.

ВИСНОВКИ

Питання визначення поняття "енергетична незалежність" та її забезпечення є відносно новими дослідженнями для економічної науки. Попри те, що існує багато авторських підходів до визначення дефініції "енергетична незалежність" у літературних джерелах і законодавчих актах, проте відсутній загальноприйнятий підхід до цього визначення і багато трактувань поняття "енергетична незалежність" ототожнюють із "енергетичною безпекою". На наше переконання, ці поняття не є однаковими і такий підхід може призвести до непорозуміння та невірних висновків у ході подальших наукових та прикладних досліджень.

У межах цього дослідження було проаналізовано різні підходи до визначення поняття "енергетична незалежність" та "енергетична безпека", відповідно до моделі теоретико-методичного пошуку взаємоповнюючого підходу характеристик цих понять. На основі проведеного аналізу була запропонована теоретико-методологічна конструкція визначення сутності енергетичної незалежності як соціально-економічного явища та її складові. Водночас запропоновано власне визначення поняття "енергетична незалежність" як сформованій організаційно, економічно і ресурсно сукупний енергетичний потенціал із власних джерел для задоволення енергетичних потреб держави, галузі на засадах сталого розвитку, екологічності та інноваційності.

Література:

1. Стучинська Н.П. Енергетична безпека України: сутність і можливості реалізації. Інвестиції: практика та досвід, 2016. № 9. С. 104—108.
2. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. — Львів: Світ, 2005. — 616 с.
3. Баранник В.О. Енергетична безпека держави: обґрунтування основних складників, залежностей та взаємозалежностей. Стратегічні пріоритети. 2012. № 2 (23). С. 40—46.
4. Шевцов А.І., Земляний М.Г. Енергетична незалежність. Шляхи та ціна забезпечення. URL: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/54.htm>
5. Пешко А.В., Назаренко А.В. Формування паливно-енергетичного балансу України з огляду на енергетичну незалежність. Економічний вісник Донбасу. 2007. № 3. С. 14—18.
6. Шидловський А.К., Випанасенко С.І., Ворохов А.П. Тенденції розвитку енергетики України: навчальний посібник. Д.: Національний гірничий університет, 2005.

Таблиця 2. Результати узагальнення існуючих підходів до визначення терміну "енергетична незалежність" у працях українських вчених

Автор	Визначення терміну
Проект Закону України «Про засади державної політики у сфері енергетичної безпеки України» [9]	Енергетична незалежність - здатність держави самостійно формувати та реалізовувати внутрішню та зовнішню політику у сфері енергозабезпечення незалежно від зовнішніх або внутрішніх впливів
Мочерний С.В. та інші [2]	Енергетична незалежність – наявність економічного суверенітету країни, здатність країни забезпечити себе паливно-енергетичними ресурсами, як із власних джерел, так і раціонального імпорту з декількох інших держав за рахунок експорту частки своїх товарів і послуг
Шевцов А.І., Земляний М.Г. [4]	Енергетична незалежність визначається як рівень самостійності керівництва держави у формуванні та здійсненні політики, незалежної від зовнішнього і внутрішнього втручання та тиску, що виходять із сфери діяльності паливно-енергетичного комплексу
Самойленко І.О. [13]	Енергетична незалежність характеризує можливість контролю за енергетичними ресурсами, здійснення оптимальної диверсифікації джерел і шляхів постачання в країну енергоносіїв
Пешко А.В., Назаренко А.В. [5]	Енергетична незалежність та безпека держави формується за рахунок обґрунтованої паливно-енергетичної політики, спрямованої на максимально надійне, безпечне, екологічно прийнятне та достатнє постачання енергоресурсів, враховуючи економічні інтереси держави
Дейна А.Ю. [7]	Енергетична незалежність держави - складна категорія, яка визначає енергетичну безпеку, залежить від політичних, економічних, екологічних умов, які формують її рівень, характеризується ступенем самостійності держави у проведенні енергетичної політики, здатної протистояти зовнішнім та внутрішнім чинникам, що створюють загрозу незалежній політиці країни у сфері енергозабезпечення
Гончарук І.В. [23; 24]	Енергетична незалежність – сформований організаційно, економічно- і ресурсно-сукупний енергетичний потенціал із власних джерел для задоволення енергетичних потреб держави, галузі на засадах сталого розвитку, екологічності та інноваційності

Джерело: сформовано і доповнено автором на основі вивчення літературних джерел.

104 с. URL: http://se.nmu.org.ua/ua/kafedra/vydanya/Mg_027.php

7. Дейна А.Ю. Теоретичні основи статистичного забезпечення регулювання енергонезалежності України. Економіка і організація управління. 2017. № 1 (25). С. 160—170.

8. Нова енергетична стратегія України до 2035 року: "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність". URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245213112> (дата звернення 15.07.2020).

9. Про засади державної політики у сфері енергетичної безпеки України: Проект Закону України №8609 від 13.07.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64445 (дата звернення 20.07.2020).

10. Колешня Я.О. Енергетична складова економічної безпеки підприємств агропромислового комплексу [Текст]: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.04 / Колешня Яна Олександрівна; Нац. техн. ун-т України "Київ. політехн. ін-т ім. Ігоря Сікорського". — Київ, 2019. — 29 с.

11. Дзядикевич Ю.В. Енергетична безпека України та її складові. Інноваційна економіка. 2014. № 6. С. 5—13.

12. Лопанчук Г.В. Проблеми забезпечення енергетичної незалежності української економіки. Управління розвитком, 2011. № 16 (113). С. 104—105.

13. Характеристика паливно-енергетичного комплексу України: Конспект лекцій до вивчення базових тем дисципліни (для студентів 3 курсу денної і заочної форми навчання за напрямом підготовки 0502 (6.030601) — "Менеджмент") / Авт.: І.О. Самойленко. — Х.: ХНАМГ, 2009. — 132 с.

14. Калетник Г.М., Гончарук Т.В. Інноваційне забезпечення розвитку біопаливної галузі: світовий та

вітчизняний досвід. Бізнес Інформ. 2013. № 9. С. 155—160.

15. Пришляк Н.В., Токарчук Д.М., Паламаренко Я.В. Забезпечення енергетичної та екологічної безпеки держави за рахунок біопалива з біоенергетичних культур і відходів ТОВ "Консоль". 2019. URL: <http://socrates.vsa.gov.ua/repository/getfile.php/23338.pdf>

16. Калетник Г.М. Роль агропромислового комплексу України у вирішенні проблем енергетичної та екологічної безпеки держави. Агросвіт. 2009. № 22. С. 2—5.

17. Калетник Г.М. Диверсифікація розвитку виробництва біопалив — основа забезпечення продовольчої, енергетичної, економічної та екологічної безпеки України. Вісник аграрної науки. 2018. № 11. С. 169—176. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201811-21>

18. The official website of the World Energy Council. URL: https://www.worldenergy.org/document/ethiopia_june_30_v_gbeddy_security.pdf (дата звернення 20.07.2020).

19. The official website of the International Energy Agency. URL: http://www.iea.org/subjectetqueries/keyresult.asp?KEYWORD_ID=4103 (дата звернення 21.07.2020).

20. Морозов В.В. Стратегическое инновационное управление в электроэнергетике / В. В. Морозов. М.: Альфа-М, 2004. 280 с.

21. Микитенко В.В. На чому базується енергетична безпека держави. Вісник НАН України. 2005. № 3. С. 41—47.

22. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29 жовтня 2013 р. URL: http://www.Me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980 (дата звернення 25.07.2020).

23. Гончарук І.В. Досвід формування енергетичної автономії сільських територій: оцінка ролі кооперативів. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2020. № 1. С. 23—40. DOI: 10.37128/2411-4413-2020-1-2

24. Гончарук І.В., Томашук І.В. Економічна ефективність енергетичної автономії АПК за рахунок використання біопалив. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики, 2019. № 2. С. 7—19. DOI: 10.37128/2411-4413-2019-2-1

References:

1. Stuchynska, N.P. (2016), "Energy security of Ukraine: essence and possibilities of realization", *Investyciyi: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 104—108.

2. Mocherny, S.V. Larina, Ya.S. Ustenko O.A. and Yuriy, S.I. (2005), *Ekonomichnyj encyklopedychnyj slovnyk [Economic encyclopedic dictionary]*, Svit, Lviv, Ukraine.

3. Barannik, V.O. (2012), "Energy security of the state: substantiation of the main components, dependencies and interdependencies", *Strategichni priorytety*, vol. 2 (23), pp. 40—46.

4. Shevczov, A.I. and Zemlyanyj, M.G. (2017), "Energy independence. Ways and price of providing", available at: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/54.htm> (Accessed 20 June 2020).

5. Peshko, A.V. and Nazarenko, A.V. (2007), "Formation of the fuel and energy balance of Ukraine in view of energy independence", *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, vol. 3, pp. 14—18.

6. Shidlovsky, A.K. Vipanassenko, S.I. and Vorokhov, L.P. (2005), *Tendenciyi rozvytku energetyky Ukrayiny [Trends in the development of energy in Ukraine]*, *Nacionalnyj girnychnyj universytet, Dnipro, Ukraine*, available at: http://se.nmu.org.ua/ua/kafedra/vydanya/Mg_027.php (Accessed 20 June 2020).

7. Dejna, A.Yu. (2017), "Theoretical bases of statistical support of energy independence regulation of Ukraine", *Ekonomika i organizaciya upravlinnya*, vol. 1 (25), pp. 160-170.

8. Ministry of Energy and Coal Mining (2017), "Ukraine's new energy strategy until 2035: Security, energy

efficiency, competitiveness", available at: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245213112> (Accessed 20 June 2020).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), "Draft Law of Ukraine "On the principles of state policy in the field of energy security of Ukraine", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64445 (Accessed 20 June 2020).

10. Koleshnyia, Ya.O. (2019), "Energy component of economic safety of enterprises of agro-industrial complex", Ph.D. Thesis, Economy, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine.

11. Dzyadykevych, Y.V. (2014), "Energy security of Ukraine and its components", *Innovacijna ekonomika*, vol. 6, pp. 5—13.

12. Lopanchuk, G.V. (2011), "Problems of ensuring energy independence of the Ukrainian economy", *Upravlinnya rozvytkom*, vol. 16 (113), pp. 104—105.

13. Samoilenko, I.O. (2009), *Kharakterystyka palyvno-energetychnogo kompleksu Ukrayiny [Characteristics of the fuel and energy complex of Ukraine]*, KhNAMH, Kharkiv, Ukraine.

14. Kaletnik, G.M. and Goncharuk, T.V. (2013), "Innovative support of biofuel industry development: world and domestic experience", *Biznesinform*, vol. 9, pp. 155—160.

15. Pryshlyak, N.V. Tokarchuk, D.M. and Palamarenko, Ya.V. (2019), "Ensuring energy and environmental security of the state through biofuels from bioenergy crops and waste LLC "Consol", available at: <http://socrates.vsa.gov.ua/repository/getfile.php/23338.pdf> (Accessed 20 June 2020).

16. Kaletnik, G.M. (2009), "The role of the agro-industrial complex of Ukraine in solving the problems of energy and environmental security of the state", *Agrosvit*, vol. 22, pp. 2—5.

17. Kaletnik, G.M. (2018), "Diversification of biofuel production development is the basis for ensuring food, energy, economic and environmental security of Ukraine", *Visnyk agrarnoyi nauky*, vol. 11, pp. 169—176, available at: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201811-21> (Accessed 20 June 2020).

18. The official website of the World Energy Council (2020), available at: https://www.worldenergy.org/document/ethiopia_june_30_v_gbeddy_security.pdf (Accessed 20 June 2020).

19. The official website of the International Energy Agency (2020), available at: http://www.iea.org/subjectetqueries/keyresult.asp?KEYWORD_ID=4103 (Accessed 20 June 2020).

20. Morozov, V.V. (2004), *Strategicheskoe innovacionnoe upravlenie v jelektroenergetike [Strategic innovation management in electric power industry]*, Alfa-M, Moscow, Russia.

21. Mykytenko V.V. (2005), "What is the basis of energy security of the state", *Visnyk NAN Ukrayiny*, vol. 3, pp. 41—47.

22. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "On approval of Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine", available at: http://www.Me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980 (Accessed 20 June 2020).

23. Honcharuk, I.V. (2020), "Experience of formation of energy autonomy of rural areas: assessment of the role of cooperatives", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannya nauky i praktyky*, vol. 1, pp. 23—40. DOI: 10.37128/2411-4413-2020-1-2.

24. Honcharuk, I.V. and Tomashuk, I.V. (2019), "Economic efficiency of energy autonomy of agro-industrial complex due to the use of biofuels", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannya nauky i praktyky*, vol. 2, pp. 7—19. DOI: 10.37128/2411-4413-2019-2-1.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2020 р.